

ભાષા : પુજ્ય કે પ્રીય ?

--હયદરઅલી જીવાણી

આમ તો આવા પ્રોગ્રામમાં અમને જવાનું બહુ મન નહીં થાય; પણ અમારા મીત્ર બેખૌફના આગ્રહથી અમે એ દીવસનો પત્તા રમવાનો કાર્યક્રમ રદ કરી અને માથા દીઠ દસ ડોલર ખર્ચીને ગુજરાતી સંગતના કાર્યક્રમમાં ગયા. બેખૌફ હમણાં ગુજરાતી સંગતનો નવો મંત્રી બન્યો છે; એટલે કંઈક કામ કરી બતાવવા માટે એણે ભારતથી આવેલા જાણીતા સાહિત્યકાર પ્રોફેસર રત્નાકર (કે એવું જ કંઈક અઘરું નામ છે) સાથે એક સાંજનો કાર્યક્રમ યોજ્યો અને અમારે ટીકીટ લેવી પડી.

તમે કહેશો કે આવું તે નામ કે તખલ્લુસ હોય? મેં પણ એને આ બાબત પુછી જોયું ત્યારે એણે કહ્યું કે એ જે તખલ્લુસ રાખે તે, બીજો કોઈ શાયર કે અ-શાયર તફ્ફાવી લેતો. એટલે કંટાળીને એણે આવું અળખામણું તખલ્લુસ પસંદ કર્યું જેને તફ્ફાવવાનું કોઈને મન ન થાય.

કાર્યક્રમ સરસ હતો. પ્રોફેસરે ‘પરદેશમાં આપણી ભાષા’ વીશે દાખલા દલીલોથી ભરપુર પ્રવચન કરીને શ્રોતાઓને-એટલે અમને બધાને પણ-હળવી શૈલીમાં ગંભીર ઠપકો આપ્યો : “તમારી માતૃભાષાને, માતા સમી ગુજરાતીને ગુમાવીને તમે શું શું ગુમાવશો એ તમે વીચાર્યું છે?” અમે શું શું ગુમાવીશું તેની લાંબી યાદી તેમણે પેશ કરી એ તો મને યાદ નથી. પ્રવચન પછી તેમણે શ્રોતાઓના પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા, એવી રમુજી અને રમતીયાળ શૈલીમાં કે સાંજ કે રાત જે હતી તે, એના બે અઢી કલાક ક્યારે પસાર થઈ ગયા તે ખબર નહીં પડી. અમે ઘરે જઈ રહ્યા હતા ત્યારે મને એકાએક વીચાર આવ્યો કે પ્રોફેસરે પરદેશ કહ્યો તે એમના માટે કે અમારા માટે; એ તો કોઈએ પ્રોફેસરને પુછ્યું જ નહીં! હવે પુછવું કોને? વેળા તો વીતી ગઈ!

અહીં સીનીયરોના કાર્યક્રમો યોજાય છે. એમાં ટુચકાકારો. ફીલ્મી ગીતગાયકો અને બીજા પરફોર્મરો (સોરી, પ્રોફેસર સા’બા!) તેમની કળા બતાવ્યા પછી ઘણી વાર પુછે છે : “આપ લોગોં કો મઝા આયા?” એમ બેખૌફે પણ પુછ્યું, “કેમ, તમને મઝા આવી?” અમને બધાને મઝા આવી હતી એટલે અમે કહ્યું, “હા, આવી.”

પણ મેં ‘અમને બધાને’ કહ્યું એ પોણું સત્ય છે. અમારામાં એક ‘પરેશાન’ પણ છે. અહીં હું એક ખુલાસો કરી લઉં. અમે એક બીજાને તખલ્લુસથી યા કોઈને કોઈ હુલામણા (કે અમેરીકન) નામથી ઓળખીએ છીએ. પરેશાને આ નામ પોતાના તખલ્લુસ તરીકે પસંદ કર્યું છે કે એના દેખાવ પરથી કોઈએ એ તેને આપ્યું છે એ મને ખબર નથી. પણ એ હમેશાં પરેશાન હોય એવો લાગે છે અને બહુ ઓછું બોલે છે. ક્યારેક બોલે તો પણ એવું, જે ચાલી રહેલી વાતથી વીરુદ્ધ કે વીસંગત લાગે. એટલે અમારામાંથી કોઈ એને (વળી પાછો ઈંગ્લીશમાં બોલું?) પ્રોફેસર સાહેબ માફ કરે..) ‘સ્નબ’ કરીને ચુપ કરી દે છે. અમે એને ‘મુંગાભાઈ’ પણ કહીએ છીએ. આ સંગતના કાર્યક્રમમાં પણ એણે

દબાતા અવાજે પુછ્યું હતું, “પણ માતૃભાષા એટલે શું?” હવે આવું કંઈ પુછાતું હશે? સારું થયું કે એ તરફ કોઈએ ધ્યાન દીધું નહીં.

ભલે કોઈએ ધ્યાન ન દીધું હોય, બેખૌફે તો દીધું હતું. એ પછીની અમારી પત્તાંબેઠકમાં એણે આવો સરસ કાર્યક્રમ યોજવા બદલ જશ ખાટ્યો ત્યારે આ વાત પણ છેડી: “ આપણા ‘મુંગાભાઈ’એ તો આપણો ફજેતો કરાવ્યો હોત ! કેવો સવાલ પુછ્યો?” એવું ઘણી વાર બનતું હતું કે એને સ્નબ કહીએ કે ઠપકો આપીએ તો એ મનમાં સમસમીને ખામોશ થઈ જતો; પણ આ વખતે કોણ જાણે શું થયું કે એ ઉશ્કેરાઈ ગયો અને મોટે સાદે બોલ્યો, “ ફજેતો તો જો તમે મને જવાબ દીધો હોત તો થાત. હું તો હજી પુછું છું કે માતૃભાષા એટલે શું?”

“હવે મુક એ પંચાત, યાર!” મોટાભાઈ બોલ્યા. એ ઉંમરમાં અમારા બધાથી મોટા નહીં હોય; પણ શરીરે ભરાવદાર છે અને ઘાંટો છે મોટો; એટલે મોટાભાઈ. પરેશાન આવેશમાં હતો. “શા માટે મુકું? વર્ષો થયાં આ સવાલ મારા મનમાં ઘોળાય છે. તમારી પાસે એનો જવાબ નથી; એટલે તમે વાત ટાળવા માગો છો.”

“જવાબ હોય તોય તું થોડો કંઈ સમજવાનો છે?” બેખૌફે કહ્યું, “આજે તું માતૃભાષા વીશે પુછે છે; કાલે વળી પુછશે કે માતા એટલે શું?”

“કાલે શું? આજે જ પુછું છું: માતા એટલે શું?”

“શું કીધું?” મોટાભાઈ એને હસી કાઢવા માટે ખડખડાટ હસ્યા. “તું તારી માતાને પણ નથી ઓળખતો?”

“ના,” પરેશાને કહ્યું, “હું નથી ઓળખતો; કેમ કે મેં મારી માતાને કદી જોઈ જ નથી!”

“નથી જોઈ?” કોઈકે કહ્યું. પણ અમે બધા સડક થઈ ગયા!

“ના, નથી જોઈ,” પરેશાને કહ્યું, “મારો જન્મ થયો એના આઠેક દીવસ પછી મારી માતાનું અવસાન થયું. એટલે એ કેવી હતી તે હું જાણતો નથી. એ પ્રોફેસરે માતૃભાષાને માતા સાથે સરખાવી ત્યારે મારા મનમાં આ પ્રશ્ન ઘોળાતો હતો કે માતૃભાષા એટલે શું?”

આનો શો જવાબ આપવો? એને ચુપ કરવા જતાં અમારે બધાએ ચુપ થઈ જવું પડ્યું! પછી રમતમાં કોઈનું ધ્યાન ચોટ્યું જ નહીં.

મેં પરેશાનને કહ્યું, “તમારી માતાને તમે જોઈ નહીં હોય એ બરાબર; પણ એની બીજી વસ્તુઓની સાથે એની ભાષા પણ તમને વારસામાં મળી હશે. એ તમારી માતૃભાષા!”

મેં ધાર્યું હતું કે આ જવાબને બધા વધાવી લેશે; પણ પહેલો વાંધો બેખૌફે લીધો (એ પણ દુધમાંથી પોરા કાઢે તે કક્ષાનો વીચારક કે વીવેચક છે). એણે કહ્યું, “ આપણે કેમ કહી શકીએ કે એની માતાની માતૃભાષા ગુજરાતી હશે?”

“એટલે શું?” એક સામટા સવાલો ઉઠ્યા, “તમે શું કહેવા માગો છો?”

“મને એક વાત યાદ આવી,” એણે કહ્યું, “આવી જ ચર્ચા મારા એક ઓળખીતા સાથે થઈ ત્યારે એણે આવો સવાલ ઉઠાવ્યો હતો. એ કહે: ‘મારી માતૃભાષા ગુજરાતી છે એ કબુલ; પણ મારી માતાની માતૃભાષા કઈ? મારાં નાનીમા એને જનમ દીધા પછી ચોથે દીવસે ગુજરી ગયાં.’ એને મારે શું કહેવું જોઈતું હતું? વળી, એણે એમ પણ કહ્યું કે એની નાની કચ્છી બોલતી હતી, ગુજરાતી તો પુરું સમજતી પણ નહોતી.”

“તો શું થયું?” મોટાભાઈ બોલ્યા, “કચ્છી પણ ગુજરાતીની પેટાભાષા નથી?”

“મને ખબર નથી,” બેખૌફ બોલ્યો, “કચ્છીને પેટાભાષા કહેવા સામે કદાચ કોઈ કચ્છીપ્રેમી વાંધો લેશે.”

“માત્ર એ જ વાત નથી,” પરેશાને કહ્યું, “ધારો એ એની નાની કચ્છી નહીં; પણ ઈંગ્લીશ, સ્પેનીશ કે સ્વાહીલી બોલનારી હોય તો? એવા દાખલામાં બાળક ગુજરાતી કુટુંબમાં ઉછરીને ગુજરાતી શીખે તો એની કે એની માતાની માતૃભાષા ગુજરાતી છે એમ કેવી રીતે કહી શકાય?”

આને શું કહેવું? પણ આજે એનો દીવસ હતો.

મેં પરેશાનને પુછ્યું, “તમે ગુજરાતીને નહીં તો કોને તમારી માતૃભાષા લેખો છો?”

“કોઈને નહીં,” એણે જવાબ આપ્યો. “હું તો કહું છું કે ભાષાને માતૃત્વ આપવાનો રીવાજ જ ખોટો છે; કેમ કે એ રીતે આપણે એને પુજ્યભાવ આપીને એનો અને આપણો વીકાસ રુંધી નાખીએ છીએ.”

“એ હેં હેં!” બેખૌફ બોલી ઉઠ્યો, “એટલે શું? ભાઈસા’બ, તમે ભાષાને શું લેખો છો?”

પરેશાન હવે જોશમાં હતો. પહેલી વાર એને બોલવાની તક મળી હતી. એણે કહ્યું, “ભાષા આપણી કોઈની માતા, નાની કે દાદી નથી; પણ આપણી સૌની સહીયારી સંસ્કાર સંપત્તી છે. હું એને માતૃભાષા તરીકે પુજ્ય ગણતો નથી, સ્વભાષા તરીકે પ્રીય ગણું છું. મને મારી ભાષા પ્રત્યે ભક્તીભાવ નથી, પ્રેમભાવ છે, મમત્વ છે...”

“અરે ભાઈ, એવું તો ભાષણમાં શોભે,” મોટાભાઈ બોલ્યા, “સ્વભાષા કહો કે માતૃભાષા, એથી કયો ફેર પડે છે?”

“ફેર એ,” પરેશાને કહ્યું, “કે પુજ્ય વસ્તુને તમારે પુજાના ઉંચા આસને બેસાડી રાખવી પડે. જીવન વ્યવહારમાં પળેપળ જેના સાથે વીના ચાલે જ નહીં એને, આપણી ભાષાને, એ રીતે રુંધી નાખીએ તો એનો અને આપણો વીકાસ ક્યાંથી થઈ શકે? ભાષા તો આપણી સંસ્કારમુડી છે, ધનસંપત્તી કરતાં વધુ કીમતી અને વધુ મહત્ત્વની. એને પુજાના ગોખલામાંથી બહાર કાઢીને આપણી સાથે જીવનના ઘમસાણમાં રગદોળાવા દો...”

“અરે વાહ!” મોટાભાઈ વળી ખડ ખડ હસ્યા; પણ આ વખતે પરેશાનને ઉતારી પાડવા નહીં, બીરદાવવા માટે. “અરે ! આ તો છુપો રુસ્તમ નીકળ્યો! આવું મઝાનું ભાષણ તો ઓલા પ્રોફેસરનુંય નહોતું. ભાઈ બેખૌફ, આ પરેશાનનોય એકાદો પ્રોગ્રામ ગોઠવી કાઢોને!”

—હયદરઅલી જવાણી

હયદરઅલી જીવાણી

લેખકપરીચય

જામનગર પાસેના ગામ મોટા ખડબામાં ૩૭ નવેમ્બર ૧૯૨૩માં જન્મેલા હયદર અલી જીવાણી જામનગરથી મેટ્રીક થઈ જુનાગઢની બહાઉદ્દીન કોલેજમાં જોડાયા તો ખરા; પણ સંજોગવસાત્ અભ્યાસ પુરો ન કરી શક્યા. નવરાશની પળે લખાતી કવીતાઓ તેઓ 'કુમાર'ને મોકલતા તે છપાતી અને વધુ રચનાઓ માટે બચુભાઈ રાવતની ઉઘરાણી આવતી. સાહિત્ય-સર્જન એક વ્યવસાય તરીકે અપનાવવું એવો ખ્યાલ ત્યારે તો તેમને ક્યાંથી હોય; પણ ભાગલા પછી નવેમ્બર ૧૯૪૭માં એમણે ભારતથી પાકીસ્તાન ગમન કર્યું. માર્ચ ૧૯૪૮થી ત્યાં એક પત્રકાર તરીકે ત્યાંના પ્રસીદ્ધ ગુજરાતી અખબાર 'ડોન ગુજરાતી'માં તેઓ જોડાયા તે ૧૯૮૯ સુધી. વચ્ચે ત્રણ વરસ એમણે રેડીયો પાકીસ્તાનના 'એક્સ્ટર્નલ સર્વીસ'ના ગુજરાતી કાર્યક્રમો માટે કામ પણ કર્યું. પણ પછી ૧૯૯૧થી તેમનો કાયમી વસવાટ અમેરીકામાં છે,

જન્મભુમી ભારત, કર્મભુમી પાકીસ્તાન, માતૃભાષા ગુજરાતી, કર્મે પત્રકાર અને ધર્મે માનવ. મોટી ઉંમરની મઝા એ છે કે જીવનભરના અનુભવોનાં વલોણાં પછી ચીંતનનું માખણ ઉપજે. અને તે અમારા જેવા મીત્રોને તેઓ વહેંચે. કોઈપણ વીષય પર સવાલ પુછો; સુસ્પષ્ટ, સંસ્કારી, સૌજન્યસભર જવાબ હાજર ! હમેશાં આનંદી. ફોન પર વાત કરતાં કરતાં પણ એમનો હસતો ચહેરો છુપો ન રહે. મળવા જેવી હસ્તી છે.

એમનાં બે પુસ્તકો : 'પત્રમીલન'(૧૯૯૯) અને 'ઝરણું'(૧૯૯૯) સારી લોકચાહના પામ્યાં છે.

આજેય ૮૩ વરસની ઉંમરે આ પત્રકાર અને વળી સાહિત્યનો જીવ, હજી ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યની ચીંતા અને સેવા બંને કરે છે..ઘણું જીવો હયદરભાઈ, માતૃભાષાના મલકથી દુર રહીને પણ માવડીની સેવા કરતા રહો.

--હરનીશ જાની અને ઉત્તમ ગજજર,

Haider Ali Jivani, 11215-Wilcrest Dr., Apt.-203,

HOUSTON-TX-77099-USA-eMail ID : hjivani@houston.rr.com

● મધુરેણ સમાપયેત્ ●

બહુ જ ખુશીની વાત છે કે અમેરીકાના પ્રસીદ્ધ કાર્ટુનીસ્ટ શ્રી. મહેન્દ્ર શાહ દરેક 'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' માટે એક કાર્ટુન મોકલશે. આભાર મહેન્દ્રભાઈ. પધારો, મહેફીલમાં આપનું સ્વાગત છે. માણીએ એમનું કાર્ટુન 'ફોન જોડે લગન' ઈ-મેઈલ સંપર્ક : mahendraaruna@msn.com

'ફોન' જોડે જ 'લગન' કરવા'તા ને...!

યુ આર મોર કલોઝર ટુ ઘ ફોન ઘેન વીથ મી..., એની વે...!

'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' -- વર્ષ:બે -- અંક:૬૬ -- સપ્ટેમ્બર ૧૦, ૨૦૦૬

તળગુજરાતથી દુર, દરીયાપાર વસવા છતાં ગુજરાતી સાહિત્યની સાધના કરતા સર્જકોની કૃતીઓની સન્ડે ઈ-મહેફીલ 'વીદેશ-સર્જનોત્સવ' ઉજવવાનું નક્કી થયું અને સ્નેહી શ્રી. હરનીશભાઈ જાનીએ એના સંપાદનની સઘળી જવાબદારી સહર્ષ સ્વીકારી એનાથી વધારે રુડું શું? સૌ સાહિત્યસર્જકોનો અને ભાઈ હરનીશ જાનીનો ખુબ ખુબ આભાર..

'ઉઝાજોડણી' અને 'વીજયા' ફેન્ટમાં અક્ષરાંકન : ઉત્તમ ગજજર : uttamgajjar@hotmail.com

Address:

Harnish Jani 4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

Phone-609-585-0861 : email : harnish5@yahoo.com